

ESBÓS D'HISTÒRIA DE LA CONSTRUCCIÓ A BADALONA

CARLES TOSSES

Construcció i industrialització

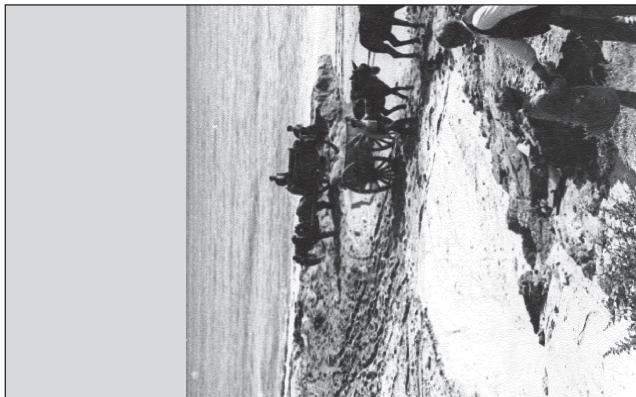
És evident que en la promoció industrial d'una ciutat o d'un país, hi juga un paper molt important la construcció, perquè és un pilar que constitueix un sector molt dinàmic en el desenvolupament econòmic d'una ciutat o d'un país, ja sigui en la creació d'obra nova, pública o privada, o bé en la reestructuració d'habitatges antics o de naus industrials envellides.

En aquest procés de canvi econòmic i industrial, Badalona ha tingut empreses capdavanteres en molts sectors, com ara la construcció.

La revolució industrial del segle XIX, en la fase posterior a les manufactures d'indianes, comença el 1833, continua amb l'arribada del vapor i agafa la plenitud des de la inauguració del ferrocarril (1848) fins a la febre de l'or (1888), a finals de segle XIX. Catalunya era la fàbrica d'Espanya i mantenia una economia oberta amb intercanvis amb la resta de l'estat. Un encomiable esperit d'empresa - els capitans d'indústria de què parlava Vicens i Vives al llibre *Industrials i polítics* - coincidiren amb l'edat d'or de la viticultura, el boom de la fil·loxera, el conreu de l'olivera, dels fruits secs o del suro, l'especialització de l'agricultura i la intensificació de l'ús del sòl. La màquina de vapor fou el motor

de la nova indústria, ja que impulsà la mecanització que va portar al domini del tèxtil. A Badalona, també dominà el tèxtil, però el metall prengué importància ben aviat i el domini del tèxtil no fou tan aclaparador, ja que la diversificació industrial s'estengué molt aviat.

La segona revolució industrial s'enceta amb el descobriment de l'electricitat i amb l'aplicació d'aquesta energia al camp industrial. Per una altra part, es descobreix el motor de combustió, la qual cosa afavoreix, enormement, els trans-

Extracció de sorra de la platja de Badalona. Museu de Badalona. Arxiu d'Imatges. Fotògraf i fons: Josep Cortinas Suñol

ports marítims i terrestres, i les vies de comunicació en general, de tal manera que s'engrandeixen les relacions comercials i s'enriqueixen els fluxos econòmics. El motor de combustió aplicat al tractor suposà, també, un important avenç en l'aplicació de la mecanització al camp. Aquesta segona onada industrialitzadora comportà l'augment de la diversificació dels sectors. Però, el context internacional dels anys 1920 frenaren aquesta embranzida dins d'un marc de crisi del sistema capitalista mundial que culminà en el crac del 1929 i que se solucionà amb una fugida endavant a ulls clucs, i que desemboca en la II guerra mundial. Pel que fa a Catalunya, des del 1936 fins al 1955 es va viure un període de creixement feble, sense innovacions ni canvis, mantenint l'estructura antiga industrial, però encara agreujada per la manca de primeres matèries. A partir del 1955 es van superar les restriccions i va disparar-se la producció industrial i el model expansiu va perllongar-se, però amb canvis notables com l'aparició de nous sectors (electrònica) i de nous materials (plàstic). El 1971, els transformats metàl·lics, així com la construcció, van passar a tenir més ocupats que el tèxtil.

Aquesta segona revolució industrial es desenvolupà fins als anys 1970, en els quals aparegué una recessió, la de 1974, arrel del petroli i, posteriorment, començà el que podríem anomenar la tercera revolució industrial amb l'arribada de les noves tecnologies, encapçalades per la robòtica, la informàtica i la mecanització informatitzada, les quals han suposat el fenomen de la globalització.

La primera època de la industrialització badalonina va néixer amb el creixement de la ciutat a mitjan segle XIX. Una cosa anava amb l'altra. La industrialització anava de bracet amb

l'explosió demogràfica, car les indústries necessitaven molta mà d'obra, la qual es nodria de l'emigració interior: pobladors de les comarques que baixaven a la ciutat. També la segona gran època de la industrialització badalonina, d'ençà de 1918, anà de bracet amb una explosió demogràfica, però aquest cop per via de la immigració aragonesa i murciana.

Aquesta afirmació pot semblar massa clara i, fins i tot, redundant, però no ho és. És a dir, sembla una conclusió lògica pensar que la industrialització d'una ciutat va lligada indefectiblement a l'augment demogràfic de la metròpolis, però, crec que això no és del tot exacte. Més recentment, hi ha ciutats o pobles, que han augmentat enormement el volum industrial, però la població no ha augmentat en la mateixa proporció. En són exemples Santa Perpètua de Moguda o Rubí, que tenen un conglomerat ben nodrit d'indústries o altres ciutats o pobles del Vallès de característiques similars, els quals han recollit un gran nombre d'indústries en l'estructura del polígon i si bé ha augmentat la població, no ho ha fet d'una manera - diguem-ne, malthusiana - geomètrica, ni molt menys ho ha fet amb un boom demogràfic. La raó és que, actualment, la indústria requereix de molta menys mà d'obra directa a causa de la mecanització. En conseqüència, un poble pot veure créixer en enters la indústria i, en canvi, no augmentar el nombre de treballadors o, simplement, de personal actiu ocupat. A més, la mà d'obra es pot desplaçar fàcilment d'un poble a l'altre. Depèn de l'ús del sòl, doncs, de l'ús del sòl industrial que faci el municipi en concret que aquesta indústria augmenti, s'estabilitzi o decreixi.

D'ençà de la segona embranzida industrial (des de mitjan segle XIX) i fins a l'època de l'anomenada crisi de la indus-

Façana remodelada de l'oficina 5 de la Caixa de Badalona, 1929.
Col·lecció: Grup Famadas

trialització clàssica dels anys setanta, Badalona tenia dos grans polígons industrials: un, al sud, que és el que neix entorn dels carrers de la Indústria, de la Unió i del Progrés, i que s'estén fins a la costa i fa frontera amb Sant Adrià del Besòs, al llindar del riu, que abans estava saturat de maresmes i terres fangoses. Un altre és el conegut polígon de Can Ribó i que fa franja amb Montgat. Actualment, aquests dos polígons industrials han perdut molt de volum industrial. Tanmateix, hi ha dues grans àrees industrials a afegir: la primera, la que correspon al conglomerat Montigalà-Batlòria i que té la característica de no ser un polígon industrial en sentit clàssic, ni s'hi assembla en gairebé res, car es tracta d'una àrea d'un gran volum de serveis (Decathlon, Aki, Ikea, Continente, Badebaño, Conforama). La segona, que pot crear grans expectatives, és l'àrea de Can Guixeres

i pot constituir, perfectament, un tercer polígon industrial amb expositors de la indústria de l'automòbil, magatzems i una àrea heterogènia d'empreses.

Resumeixo. He esmentat dues grans èpoques de la industrialització badalonina. La primera època de la indústria de la qual parlem neix, com hem dit, a finals del segle XIX o a mitjan segle XIX, d'ençà de l'arribada del ferrocarril (1848) si preferiu. El cert és que agafa embranzida quan apareix l'època de la febre de l'or. És en el sector de baix a mar, a l'eix que configuren els carrers d'Indústria i de Progrés, paral·lel a mar, que neix la industrialització a Badalona, tal com mostren la majoria d'estudis, amb la localització d'empreses com la Cros, la Llauna o l'Anís del Mono.

Una característica d'aquesta època de la industrialització és que l'empresari no fa gaire vida a la ciutat, si bé això és una constant al llarg del temps i amb les excepcions de rigor. Malgrat que hi ha burgesos enterrats a la ciutat - com ens mostra el llibre de Margarida Abras - al cementiri de Badalona, la burgesia no féu vida de ciutat ni hi invertí. La burgesia utilitzava, majorment, la ciutat de Badalona, perquè el sòl era barat i idoni. Considerava la indústria d'aquest sector de Badalona com una prolongació de la indústria de Sant Martí de Provençals i del Poble Nou, com una prolongació de l'extraradi barceloní. La burgesia no vivia, majoritàriament, a la ciutat de Badalona, sinó a la capital, a Barcelona, on exercia com a burgesia de la capital. No cal dir que aquest és un factor negatiu, perquè determinà efectes negatius per l'absència dels principals protago-

nistes de l'embranchida empresarial, sobre la ciutat de Badalona. Aquí, no hi hagué una burgesia com la que va néixer a Sabadell o a Terrassa. Per contra, si que hi havia l'estament obrer.

Això no obstant, la ciutat de Badalona era una ciutat de treballadors que feien bullir-la, des del punt de vista social, en

molts aspectes. Aquí va néixer una vida social netament popular i, en la mesura que mancada de recursos econòmics, financers i de serveis, era una vida primària, però això no impedeix afirmar que, certament, hi deuria haver un cert encant i una certa gràcia, suposo, car si així no fos no haurien nascut els envelats ni els balls a baix a mar, ni haurien aparegut centres excursionistes ni colles sardanistes, ni

Banquet celebrat amb motiu de la festivitat de Sant Antoni pel Gremi de Contractistes d'Obres de Badalona. Col·lecció: Grup Famadas

corals ni altres activitats recreatives que proliferaven en la ciutat i l'alegraven. Certament, doncs, malgrat l'absència d'una burgesia sedentària - que tanta patxoca fa en una ciutat i que hi senyoreja una elit i hi crea una determinada seducció i estil a la ciutat - a Badalona hi hagué una potent vida ciutadana.

Per una altra part, si fem una ullada a l'hemeroteca en els anys que van de finals del segle XIX fins a l'esclat de la Guerra Civil, observarem que el nombre de revistes i setmanaris a Badalona era molt considerable, una bona colla eren editades en llengua catalana, fruit de l'esperonament originat en el període de la Renaixença. Aquest naixement industrial i aquest esclat popular, no era aliè als conflictes. Aquest rebombori popular tenia molt a veure amb els aires de l'època, que eren aires de conflictes i lluites socials, lluites entre classes oposades, entre la patronal i el sindicat, els amos i els treballadors, units pel nexe de l'empresa i diferenciats pel salari i el repartiment dels beneficis. És una època de lluita social, lluita de classes antagòniques. I aquest enfrontament té el seu reflex polític en el pistolerisme. Neix la CNT i la Solidaritat Obrera, sindicats anarquistes que hi arrelen i hi desenvolupen un paper de primer ordre en el ritme natural de la ciutat. El gruix de la població badalonina és una població altament industrialitzada i, com més va més, tria una opció política que arrenca en el liberalisme i s'enfronta al carlisme i al conservadorisme, durant la primera dècada, i que es va obrint cap a un republicanisme agnòstic i obrer. Concloent, podríem dir que aquesta primera època de gran industrialització badalonina té la seva expressió en el republicanisme i qualla en l'època de la II República.

Seria interessant esbrinar els nexes entre indústria i republicanisme. No és banal recordar que el gran període del republicanisme català que va del 1868 fins al 1936 coincideix amb l'expansió de la industrialització. Aquest primer període esmentat és el de la indústria clàssica, representada per la Cros, la Llauna, les corderies del polígon de Can Ribó, del Cristall i de moltes altres empreses.

Tanmateix, un poderós sector del nacionalisme català, vinculat estretament al partit de la Lliga Regionalista, era partidari del liberalisme rigorós, asèptic, laic, allunyat de romanticismes i proper al món dels negocis.

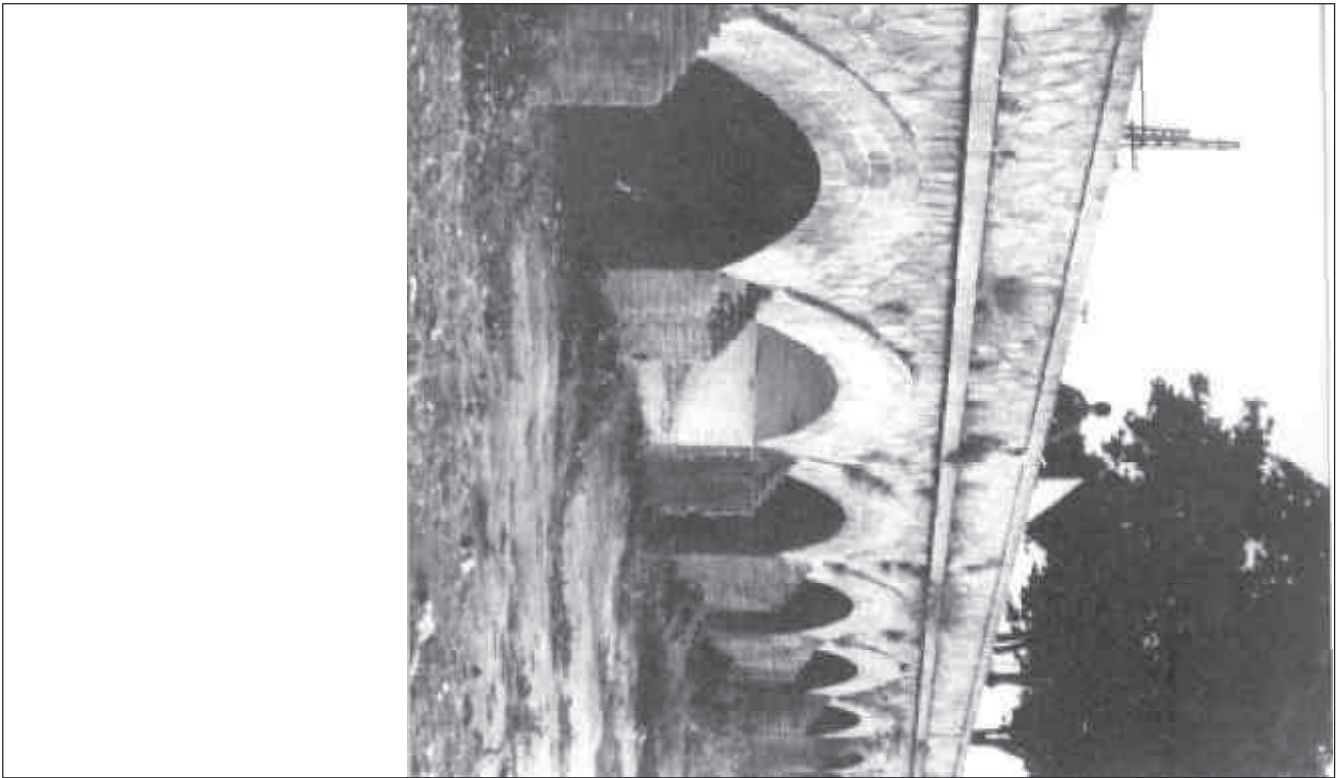
El segon gran període industrial badaloní coincideix amb la postguerra. Sintèticament, podem enunciar que es comença a desenvolupar una època en què la primera matèria és molt precària durant els anys cinquanta i que coincideix amb un gran esclat demogràfic: l'arribada massiva d'immigrants un altre cop - i, sobretot, en aquesta onada migratòria - procedents del sud. El nombre d'empreses creix molt i també el nombre de treballadors. I, també creix una certa burgesia enclavada en la ciutat. Com que no hi ha possibilitat, ni per part d'uns ni dels altres, de crear una expressió social convencional, política i cultural, que és el que acompanya el sistema productiu empresarial, la ciutat esdevé fosca, sense la brillantor de la primera època industrial.

No obstant això, la ciutat troba expressió en altres vies de comunicació i expressió social, com l'esportiva i n'és resultat l'existència de nombrosos equips de bàsquet badalonins. El que argumento és que les vies d'expressió poli-

tica i social -les entitats del lleure i les associacions ciutadanes, que són les immediates i més naturals en una societat lliure- es col·lapsen, com aquí estaven en el cas del franquisme, car la dictadura tapava i marginava l'expressió cultural. Aleshores, els diferents col·lectius socials de treballadors cerquen altres vies de comunicació i d'aflorament d'aquest excedent vital. L'esport n'és un cas. Així,

Badalona trobà el forat en el món del bàsquet, Osona i Reus el trobaren en l'hoquei sobre patins, Terrassa en el d'herba, Granollers en l'handbol, per posar uns exemples.

Podem dir que aquest segon període industrial s'esllanguia lentament durant la dècada dels vuitanta i dels noranta. En aquest segon període van néixer empreses com Piher,

Pont de la riera de les Arenes de Terrassa, 1928-1929. Col·lecció Grup Famadas

Jumberca... Des d'una vessant optimista -força optimista- podríem considerar que, avui dia, es manté la indústria a Badalona, d'ençà de la crisi del 1973, però si comparem el volum d'indústria de la ciutat amb el creixement del volum industrial d'altres ciutats certificarem que hi ha hagut una davallada considerable. La crisi dels setanta afectà l'estructura clàssica de la indústria. Al llarg dels anys vuitanta, es produïren moments de canvi i durant els noranta, amb la incorporació del món de la informàtica, l'estructura del món industrial i empresarial canvià a fons.

Bo seria de desitjar que es produís un tercer període industrial a Badalona i una possible recuperació industrial amb la necessària ampliació de fronteres i l'explotació de la nova tecnologia, que sols pot anar acompanyada d'una nova estructura i d'unes noves característiques en l'interior de la ciutat i el seu viure.

Dels orígens al creixement de la construcció

Durant el primer terç del segle XX, hi hagué un gran creixement de la construcció a Badalona, com a conseqüència del desenvolupament industrial de la ciutat -encetat a mitjan segle XIX- de l'emigració interior i -el 1929- a rel de l'Exposició Internacional posterior, a Barcelona. Anys després, acabada la guerra civil i sota el règim franquista, durant el període de l'autarquia, la construcció va roman- dre aturada com la resta de sectors, perquè el país va entrar en una llarga i penosa autarquia, dins de la qual hi havia grans dificultats per trobar primeres matèries; fins que, a finals dels cinquanta i durant els anys seixanta, va començar un gran creixement. És l'època del *baby boom* i

la gran explosió demogràfica. L'arribada d'immigrants coincidí amb una època de creixement econòmic i industrial, en el sector automobilístic, el químic i l'electrònic. I, també, el sector de la construcció se'n beneficià.

EVOLUCIÓ DE LA CONSTRUCCIÓ A BADALONA			
Any	Obres de nova planta	Obres addicionals	Total
1921	81	17	98
1922	232	38	270
1923	480	45	525
1924	816	90	906
1925	385	58	443
1926	203	47	250
1927	114	37	151
1928	101	36	137
1929	94	22	116
1930	124	55	179
1931	125	39	164
1932	148	31	179
1933	73	32	105
1934	69	26	95
1935	200	50	250
Total	3215	623	3868

Font: *Història de Badalona*, Montserrat Carreras, 1999, p. 254.

Reconstrucció de la façana i el campanar de l'església de Santa Maria de Badalona, 1947. Col·lecció: Grup Famadas

Entre 1922 i 1926, la construcció havia gaudit d'un període dolç i pròsper. A més a més d'estar relacionada amb el desenvolupament del ciment, del metall i de la ceràmica, gràcies a la política d'inversions públiques endegada per l'ajuntament durant la Dictadura de Prim, va afavorir la construcció d'un bon nombre d'equipaments públics i l'arranjament de carrers, canalitzacions de rieres, enllumenats i places. Adjuntem el següent quadre:

Moltes d'aquestes obres de nova planta foren fetes per empreses locals. Els mitjans per a la seva execució eren molt precaris i la maquinària, exceptuant la destinada a l'obra pública, era inexistent. La confiscació d'eines duta a terme durant el període de la guerra va fer molt difícil el renaixement de les empreses constructores.

Evidentment, es feien blocs, però se'n feien molt pocs i de 7 o 8 d'habitatges. Es feien molt poques cases unifamiliars, no en el sentit que es construeixen avui dia, sinó com eren abans: cases de cós o cós i mig, típiques del país.

Les obres públiques que es realitzaven llavors, pels anys 1920, eren escoles com Ventós Mir, Lola Anglada, la casa Empar; l'escorxador, el mercat del peix, el mercat Torner... les quals foren construïdes durant els anys 1920, sota el règim del general Prim. Aleshores, les obres duraven molt de temps. Un bloc de pisos d'un centenar i mig d'habitatges requeria anys per fer-se. Però, la baixa demografia feia que no sorgís demanda.

Altament, gran part, per no dir tot el material per fer el ciment de l'obra de construcció de Badalona sortia de baix a

mar. La sorra era carregada en carros i carretes, i transportada per matxos, ases i someres, que arribaven fins a l'obra. Això, per una altra banda, dóna la idea de l'escàs volum d'obra que hi havia a la ciutat en comparació amb l'actual.

Després de 1936 hi hagué una requisita total de material i d'eines, i hi hagué molta feina per recuperar part dels estris que s'havien escampat durant la guerra civil. Entre els anys 1936 i 1939 tot havia estat espoliat. Durant tres o quatre anys, la tasca fou per refer-se una miqueta. A partir de 1940 i fins a 1954, a Badalona, va haver-hi feines de construcció a la Cros o a la Celo, que eren fàbriques tradicionals, antigues, i també a la Cots, que era de teixits. Però, la majoria d'aquestes obres eren de manteniment o es feia alguna ampliació. No hi havia un creixement net i aquest creixement o s'havia fet abans o es féu a partir de 1954.

En aquesta època de postguerra, en tot Badalona, hi havia quatre o cinc constructores que estaven en un nivell semblant, com ara Famadas, Renom, Padrós, Borràs i no gaires més. Totes eren constructores mitjanes - com Famadas - que anaven creixent a mesura que s'expandia la ciutat, però era un creixement contingut i no pas fora de mesura com vindria en els anys 1970 i 1980. Del 1954 al 1983, és a dir, aproximadament a partir dels anys seixanta, va iniciar-se un creixement de la construcció espectacular. Dins d'aquest període de creixement caldria situar altres constructores com Dragados i Foment, que estan en una altra esfera.

És a partir de 1950 i de 1960, que l'evolució del sector obliga les constructores a fer un replantejament de futur basat en obres alternatives o seguir limitant-se a l'àmbit local o expan-

dir-se i obrir nous horitzons. La segona opció implicava la creació d'una estructura humana i de mitjans mecànics relativament forta per tal de poder competir amb les empreses d'àmbit nacional. Dues empreses badalonines van optar per aquesta solució i durant molts anys el seu nom va anar vinculat a la ciutat de Badalona. Em refereixo a Padrós i Famadas.

La manca generalitzada de primeres matèries que es patí després de la guerra civil no fou tan greu per a la construcció com per a la química o la indústria del metall. En la construcció s'utilitzava el totxo i la sorra, però tot provenia de les fàbriques de ciment i les pedreres, que s'anaren ampliant, evidentment. També es feia servir el ferro aplicat a les canonades i en façanes, tot i que per altra banda, ha fracassat bastant. Encara que no hi hagué materials nous fins que no s'introduí el plàstic, la seva introducció a les finestres i les portes fou efímera, ja que fou desplaçat per l'alumini. En els sistemes de coberta es va passar de la coberta de teula i uralita, a la de planxa i aïllament. Els primers components químics que entraren en la construcció de forma industrial foren els "airejants" dels morters (1965), però es malbaratava molt de ciment i de morter. També s'introduïren moltes eines noves.

Ja hem dit que els anys seixanta foren l'inici del segon creixement industrial. La química i el món de teixit antic, perderen el protagonisme en favor d'altres sectors com el de la construcció.

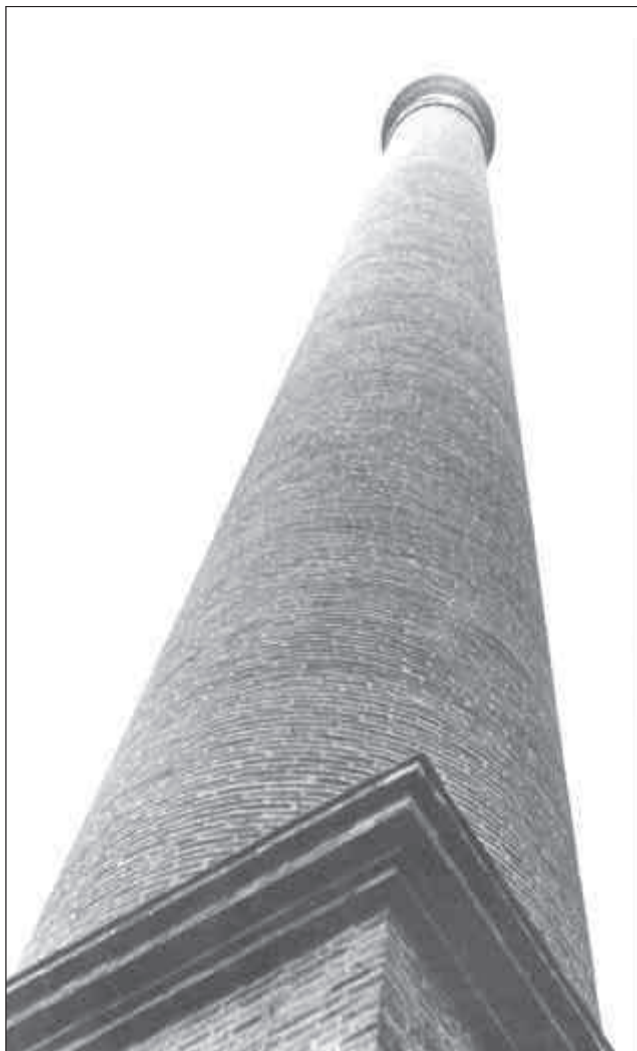
A Badalona, aleshores, hi havia molta empresa, però, a partir dels anys vuitanta anà baixant: Giró Germans, Indústries Bruguer, Piher, Ultraesteatita o Jumberca; i, a partir dels setanta, començà a davallar el nombre d'empreses.

A partir d'aleshores, hi ha hagut un degoteig d'empreses continuat i incessant.

Durant els anys seixanta, amb l'allau d'immigració hi hagué una demanda impressionant d'habitatge per poder solucionar el problema del barraquisme i altres situacions d'habitatge bastant infrahumanes. Aquesta immigració es va anar col·locant en la indústria, en la construcció i en empreses emergents. Aquests habitatges eren força modestos: tenien cambres de bany petites, cuines petites, poques habitacions i uns materials baratets. Són els blocs de pisos que anticipen els que vindran després i que seran més evolucionats, els blocs que es construïren en l'època del desarrollismo (1953-1974).

Doncs bé, fou a partir de 1954 que les empreses esmentades (Famadas i Padrós) es plantejaren un creixement sempre controlat per tal de no perdre unes premisses que normalment van lligades a tota empresa familiar. Primera: no caure en la despersonalització de l'empresa, tant pel que feia a les persones que s'anaven integrant com per als clients. Segona: mantenir un estàndard superior a la mitjana del sector. Tercera: seguretat en les obres. El creixement, si se seguien aquestes premisses, era una mica més lent que el que permetia el mercat, però era constant i d'aquesta manera s'assoliren els objectius fixats. Primer, portaren el nom de Badalona per tota Catalunya i, posteriorment, per la resta d'Espanya, sobretot, realitzant obres en què la qualitat era una premissa molt valorada.

En els anys seixanta, Famadas organitzà uns cursos de formació, sobre seguretat laboral a les obres i, cada any, es dedicava una jornada per a la cloenda i el repartiment de diplomes a les persones que havien fet el curs.

Xemeneia de la fàbrica CELO, 1959-1953. Col·lecció: Grup Famadas

Impuls de la construcció. La construcció com a eix econòmic als anys seixanta

El *desarrollismo* significava voracitat constructiva. Si, efectivament, hi havia moltes ganes de fer diners, és clar, perquè els diners ho mouen tot. Una gana insaciable, proporcional a la misèria, el mal de cor i la fam que s'havia patit anteriorment. Però, aquesta voracitat de diners no era única d'aquesta ciutat. És sabut que la voracitat constructiva era recurrent a tota Europa i que constituïa l'eix del progrés, si bé en cap altre lloc es feren les calamitats que es feren en ciutats com Sant Adrià del Besòs, Badalona i, especialment, Santa Coloma de Gramenet.

D'aquesta època del *desarrollismo*, Sabater, en el llibre *Història de Badalona*, 1999, editat pel Museu de Badalona escriu: "Aquest panorama nou requereix també nous actors del procés. Encara va subsistir la petita construcció als barris consolidats dels períodes anteriors i fins i tot - durant els anys seixanta - l'autoconstrucció. Però, el paradigma era el bloc de pisos, i el bloc - i, sobretot, el bloc repetit - exigia una empresa promotora/constructora forta, amb mitjans auxiliars, mètodes i materials industrialitzats, i recursos financers. També a les zones de la ciutat on es mantenia la tradicional edificació entre mitgeres, els solars eren més grans i les alçades superiors: i la grua i altres mitjans auxiliars esdevenien imprescindibles. La construcció va passar a ésser un sector econòmic en expansió, amb empreses grans i mitjanes. Aquesta va ser la gran època dels negocis immobiliaris, amb un mercat de demanda, aju-

des oficials a la renda limitada, pocs controls, forta acumulació de capital i períodes de retorn de la inversió curts " (pàg. 173)

La construcció era un gran negoci, com fou un gran negoci dedicar-se a escombraries i deixalles a la postguerra, o dedicar-se a l'estraperlo. La construcció era, doncs, un gran negoci, i encara ho és actualment, si bé més canalitzat, regularitzat, legalitzat i dissimulat, amb tots els fluxos i refluxos de diner negre i d'especulació que es vulgui; i, per aquesta raó, aquesta època era anomenada època de les vaques grasses: diner ràpid i retorn dels guanys a curt termini. I, així es van fer els blocs de pisos, eternament repetits, a la metròpoli barcelonina, amb envans més prims que el paper de fumar, que deia Josep Pla.

La construcció ho mou tot, des de primeres matèries (metall per a les bigues i estructures, fàbriques de ciment i terratzos) fins a transports. I, molta mà d'obra que, antigament, fins i tot era més barata que la matèria; val a dir que una hora de paleta era més barata que el material i això que no era abundant com ara. És un negoci que parteix d'uns pressupostos i que gairebé mai no s'hi ajusta quan s'ha aprovat l'examen de les adjudicacions.

En un dels pocs estudis existents, sobre la construcció, Maluquer de Motes, en el seu llibre *Història econòmica de Catalunya, segle XIX i XX*, assenyala (pàg. 190-191, El negoci de la construcció) que en el període d'expansió econòmica i canvi estructural dels anys 1955-75, la construcció va créixer enormement, gràcies a dues causes:

1. El dèficit acumulat d'habitatges del període 1915-30.
 2. Les noves necessitats originades per l'augment de la població. Aquest dèficit d'habitatges es va concentrar en les poblacions industrials properes a Barcelona, les quals estaven afectades per enormes problemes de barraquisme. Hi ha altres factors que van contribuir a l'explosió de l'activitat constructora com ara la demanda turística (establiments hotelers, apartaments i bungalows), el creixement del nombre de segones residències com a conseqüència de la forta elevació de la renda disponible i, finalment, la mateixa inversió pública com ara els treballs d'urbanització, de carreteres i de ports comercials o esportius.

Certament, un augment de la renda és un incentiu molt positiu per a la construcció, perquè dinamitza les perspectives de nous habitatges, ja sigui per pal·liar el barraquisme o per crear noves residències. Per exemple, l'arribada d'importants fluxos migratoris durant els anys vint fou un bon dinamitzador per a la construcció a causa de l'augment de demanda d'habitatges. De fet, ho és en el conjunt dels sectors productius i per a l'economia en general, però la construcció té, a més a més, una evolució molt variable, en el sentit que segueix el ritme del cicle econòmic general.

Després dels pletòrics anys que van de 1955 a 1975, la construcció patí una recessió a causa de la crisi del petroli de 1974 i que tingué una repercussió de deu anys (1975-1986) en què la participació en el PIB arribà a un percentatge molt baix, tal com mostra el següent quadre que reproduïm del llibre de Maluquer (pàg. 226):

PROPORCIONS DEL PIB CATALÀ (en percentatges)		
	Indústria	Construcció
1975	41,1	6,8
1985	34,2	4,3
1996	28,9	6,8

Les Olimpíades de 1992, la inversió residencial i la recuperació del turisme reactivaren la construcció que, en els darrers anys, ha viscut un creixement continuat.

Prefabricats i aluminosi

A inicis dels anys setanta, les empreses badalonines Padrós i Famadas col·laboraren en una experiència arriscada, però molt interessant, que podríem encapçalar amb el títol *La introducció del prefabricat a Espanya*. Junta-ment amb un promotor de Barcelona i amb l'estudi dels arquitectes Martorell-Bohigas-Mackay construïren la fàbrica de prefabricat integral més avançada del país. El producte resultant era de gran qualitat, ja que els problemes constructius quedaven solucionats amb els anys d'experiència de la firma danesa propietària de les patents. Era un producte de gran qualitat, tant de construcció com de disseny. No tenia res a veure amb els prefabricats construïts amb altres sistemes com, per exemple, el tipus túnel - molt emprat a França - per cobrir les necessitats urgents dels habitatges de lloguer.

L'experiència va durar 10 anys i es feren habitatges i escoles, però, finalment, s'imposà la manca d'acceptació del

prefabricat en el nostre país. Tot el contrari succeí amb els prefabricats pesats destinats, principalment, a la construcció de naus industrials i d'obres públiques. La rapidesa en els muntatges i l'encariment de la mà d'obra féu que aquesta indústria, iniciada fa trenta anys, continuï avui sent imprescindible en aquests dos sectors: el públic i el privat.

L'aluminosi té el seu origen en la introducció d'un material amb el qual no es tenia experiència. Es deia electro-land i era un ciment que s'enduria molt de pressa. El formigó té un procés d'enduriment de 28 dies. En el formigó, de cada enduriment que fas en vas traient provetes. A les indústries de formigó feien accelerar la solidificació de les biguetes amb vapor i escalfor. Amb 7 o 8 dies les biguetes estaven llestes, quasi a punt per posar. Aleshores, aparegué un ciment que era molt ràpid - l'electroland - i que al cap de 2 o 5 dies ja es podia posar. Era un ciment més car que l'altre, però era fortíssim i donava més rapidesa en la construcció de biguetes. El que passava és que era un ciment que es deteriorava amb la humitat, al llarg del temps, la qual cosa es comprovà després. Per exemple, en un habitatge les bigues sotmeses a humitats ambientals altes es deterioraven més de pressa que les altres i el formigó es desintegrava.

L'aluminosi no és el mateix cas que el del ciment que tenia cendres que no quallaven, per la qual cosa es féu enderrocar algun edifici on s'havia utilitzat. Però, així com de l'electroland se'n féu un ús força sovintejat, d'aquest altre ciment no, perquè la seva qualitat negativa es detectava de seguida.

Trets de la petita empresa i començament de la crisi

Amb els equips suficientment consolidats, les empreses badalonines esmentades decidiren fer un pas més i estudiar els mercats exteriors del moment. Varen decidir-se per països amb una economia estable o de creixement. Padrós trià Mèxic que, aleshores, era un dels països estables i amb vincles importants amb Espanya. Famadas inicià l'experiència a Veneçuela, país amb una dinàmica econòmica creixent a causa de l'impuls que la indústria petroliera li permetia. L'experiència fou altament positiva. La urbanització i la construcció de 600 habitatges en el camp petrolier de Maracaibo i altres construccions d'habitatges en diverses ciutats d'aquell país en deixen constància. Al final, però, la corrupció i el deteriorament polític aconsellaren un replegament i un retorn dels equips desplaçats de nou cap a Espanya.

Una altra experiència interessant fou la formació d'un grup d'empreses constructores per desenvolupar dues grans factories industrials en diferents ciutats d'Algèria.

Durant aquesta època es va produir, també, una gran mecanització. El creixement ho absorbia de manera sobrada. En els anys seixanta, s'introdueixen els bulldòzers per als moviments de terres i apareixen els tractors industrials. La mecanització estava en funció de l'ampliació dels costos de personal.

Fins al 1960 i escaig, una obra feta amb el motlle clàssic - sense ús de la grua - era força més barata que una obra amb grua, a causa del seu cost. Cap als anys seixanta, la grua

esdevingué imprescindible a causa de l'alçada de les obres. A mesura que hi ha més feina l'obra es va encarint i cal reduir costos, la qual cosa vol dir més entrada de maquinària. A partir d'aquí, en la construcció hi ha una gran inversió en dos camps: en moviments de terres i en grues. Després, s'han anat introduint màquines més petites (de picar, compressors, martells elèctrics, serres, diverses màquines de tallar...) Efectivament, hi ha hagut un canvi: s'ha abaratit molt la mà d'obra i s'ha encarit el material. Aleshores, començà a venir la crisi...

Com afectà la crisi? En la construcció sempre s'han produït els moviments de pujades i baixades com si fossin dents de serra, amb durades de quatre anys. I, arribà un moment en què la construcció es trobà al límit i l'oferta ofegava la demanda. Eren uns anys de crisi. Sempre hi ha hagut pujades i baixades, oscil·lacions en el joc de l'oferta i la demanda, però en els anys vuitanta la tendència començà a davallar i a davallar, encara més, fins a la crisi.

Nota de la crisi

La crisi dels anys vuitanta, obligà al tancament de la majoria d'empreses de volum mitjà i, encara més, les de caràcter familiar; i, per tant, les que no estaven vinculades - que eren la majoria - a grans grups financers. Les administracions reduïren la seva capacitat inversora, però mantingueren una mica l'activitat i, sobretot, van complir els seus compromisos econòmics. Ben al contrari succeí amb els clients privats, que van traspasar la manca de demanda a les empreses constructores de manera determinant, és a dir, deixant d'atendre els compromisos econòmics.

No només es declararen insolvents els grups immobiliaris de nivell mitjà, sinó que també grans grups com Calpisa i altres seguiren el mateix camí. En el segment d'habitatges de segona residència, sobretot a la costa, l'aturada fou total.

Empreses de característiques semblants a les esmentades com Ribas i Pradell, Sala-Amat, Brycsa, Miró Trepal o Ecisa, de gran tradició en l'àmbit català, tampoc resistiren la crisi tan llarga i aguda que patí el sector.

Crisi i canvi polític

Fins a quin punt la crisi fou política? La construcció conegué la frenada de les vaques grasses de 1975, que coincidí amb l'aturada de la immigració i amb la reducció de la renda familiar. L'any 1986 es recuperà la construcció amb el punt de mira posat en les Olimpíades del 1992.

Deia l'economista Ernest Lluch que no hi ha res tan poruc com el diner. Davant del soroll polític i el desori que semblava regnar després de la mort de Franco i amb el desgovern de Suárez i Calvo Sotelo, el diner es va retenir i amagar. Aquesta és una primera llei del capitalisme: el diner vol silenci, tranquil·litat, anar fent i engreixant la màquina. Quan vénen els trets, el diner se'n va. El diner és poruc de mena. El diner vol silenci. Si hi ha desconfiança la inversió, aleshores, desapareix. És clar, molta gent no volgué arriscar-se a comprar un pis a quinze o vint anys i, consegüentment, la demanda minvà.

La crisi féu que l'inversor que tenia diners no invertís i romangués en *stand by*. Pensem que la crisi fou molt gene-

ral. I, continuà fins que no es recuperà la confiança i es reprengué la idea de la inversió. Les administracions començaren a donar-se que havien d'invertir. És el paper de la institució pública en l'economia keynesiana.

Aquí, és fonamental aquest paper de la dinamització de la demanda a partir de la necessitat de creació d'obra pública. A començaments dels anys vuitanta, hi hagué la necessitat de fer escoles; hi havia un problema d'obra pública molt important a tota Espanya. A partir dels darrers anys, però, les pujades i les davallades ja no foren iguals i se suavitzen, la qual cosa fa més previsibles les crisis i que es facin més suportables, en veure-les venir.

Amb la crisi també hi ha un altre fenomen que cal considerar. Les empreses que han suportat aquestes crisis fortes han après a mirar i a tenir més cura de la comptabilitat i de la seva capacitat inversora i dinàmica. No hi ha hagut endeutaments tan forts des d'aleshores ençà.

Nous aires en la construcció

Una de les coses que han canviat en la construcció, des d'aquells anys fins als actuals, han estat les funcions que desenvolupen el promotor i el constructor. Abans estaven molt diferenciades. Actualment, no tant. Què ha passat? El promotor s'ha posat a fer de constructor. Bé, el gran promotor - com Urbis - no ha fet de constructor, perquè no li cal a causa del volum de negoci que mou. Els promotors mitjans començaren de promotors i prou, però, després, començaren a posar equips de construcció a les seves pròpies obres - com fou el cas de Núñez y Navarro -. A par-

tir dels anys vuitanta, s'ha anat produint una millora de qualitat progressiva, però tampoc sense grans canvis: els materials, tots ells, són més bons, tot i que no s'introdueixen grans transformacions. La demòtica, en general, no ha entrat gaire en les empreses, però s'ha autorefermat molt més. No hi ha hagut el mateix esperit, l'esperit aventurer, representat en el contractista que fa una gran obra i que pot generar beneficis fabulosos, però que si fracassa esdevé una bola que s'emporta per endavant els qui han treballat amb ell. Doncs bé, aquest procés s'ha acabat. Les empreses, actualment, s'han dotat de més mitjans econòmics. L'estructura financera ha millorat molt i a partir dels anys vuitanta comencen a fer-se pisos que s'allunyen molt d'aquells blocs de pisos tan uniformes.

La competència obliga a mirar la qualitat intrínseca de l'obra i la qualitat de l'edifici. L'urbanisme ha ajudat molt a millorar l'aspecte de la construcció. Per una altra banda, avui en dia, l'alçada en el nombre de pisos que es poden fer ha minvat i ronda els quatre o cinc, no pas els vint d'abans. Tot el que s'ha fet, s'ha fet amb uns carrers molt més amples, com Diagonal Mar, per exemple. Ja no hi ha la massificació anterior. Hi ha hagut un cert augment de sensibilitat per part del promotor per tal que l'edifici tingui una mica més de cara i ulls. A partir d'un moment determinat, la intervenció de l'arquitecte es comença a fer imprescindible: per a les formes i l'exterior. Els "llefàs i montigalàs" no tenen res a veure l'un amb l'altre, perquè són fruit de dos moments històrics diferents, de dues necessitats distintes. Antigament, no es pensava en l'urbanisme, sinó que tot eren carrers de cinc metres i blocs d'onze pisos. En aquell moment es podia expansionar i

fer menys habitatges. En fer més espais verds no s'hi pensava o es deixava de banda, perquè no implicava rèdit econòmic.

El que si ha millorat han estat les exigències de les institucions. Les obres de les administracions han estat molt acurades. Totes han anat a cercar arquitectes que els fessin l'obra, perquè tingués un cert prestigi. La necessitat de vendre ha fet millorar el producte. De fet, d'ençà de la crisi, d'ençà de la instauració del marc polític en la concessió d'obres, hi ha hagut una ferma competència entre dos grans grups polítics, els dos grups que han dominat l'escena política catalana: CiU i PSC-PSOE, representats per la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona; Societat Limitada, que diria Ferran Torrent. Tota aquesta dinàmica ha ajudat els promotors a tenir cura de la façana exterior i d'un cert embelliment de l'edifici, si més no, com a publicitat de la institució promotora.

Des de l'any 1980, hi ha hagut un creixement moderat en la construcció, gràcies a l'augment de la capacitat adquisitiva, a la societat del benestar i a la inversió que han fet les administracions en hospitals, escoles i obra pública. Avui dia, molts poblets de Catalunya tenen el seu centre d'atenció primària (CAP), els seus poliesportius...

A priori, hom podria pensar que el sector de la construcció té, a Catalunya, un camp fèrtil i enormement ampli per recórrer. Per què? Doncs, perquè hi ha la meitat de la població que es troba aglomerada en la conurbació barcelonina i aquesta metròpoli està enormement densificada, mentre que la resta del territori català es troba encara en situació de

despoblament o, si més no, de molt baixa densitat de població. Cal que hi hagi infraestructures per crear espais que permetin minvar la densificació de la metròpoli barcelonina, perquè aquesta densificació correspon a l'època en què Barcelona creixia industrialment. Cal esponjar l'àrea metropolitana, si és possible.

Badalona ha passat, de principis de 1900 fins al 2000, de ser una potència industrial a sofrir-ne una enorme davallada. Queden empreses com Alberch i Oliver i Batlle. Giró, ja hagué de marxar al Bages. Llamas marxà a Girona. La Pareira fa anys que se n'anà a Granollers. Jumberca pateix una crisi forta.

Actualment, ha retornat la construcció de grups petits, el que en podríem dir la PIME de la construcció. Ara tornem a estar amb aquells 20-30 treballadors d'abans. Actualment, hi ha moltes petites empreses i les empreses grans s'han fet més grans.

Cubiertas desaparegué, Ferrovià n'absorbí altres. ACS n'absorbí unes quantes més. Resta Foment o Dragados, que ja no és el que era i que està tutelada per ACS. Construcciones i Contratas es fusinà amb Foment. De les set grans empreses d'Espanya, ara en queden quatre. Però, es tracta d'immenses multinacionals que, dins del marc de la globalització, han deixat de tenir la construcció com a únic sector i participen del món de les finances. Es tracta d'un altre món, farcit de fusions i invasions de mercats, de participacions d'accions i de liquidacions.

En canvi, han proliferat molt les empreses petites de 40 o 50 treballadors, però són empreses que quan desapareixen

xen no fan soroll. Bona part de l'èxit d'aquestes petites empreses rau en l'habitatge. La casa unifamiliar ha fet un creixement brutal en els darrers 10 o 15 anys. Però, el gran protagonista de tot és el sòl. El sòl ha crescut molt. S'ha encarat una enormitat i és el màxim responsable, si bé no l'únic, de com és tot de car.

Les institucions

Les institucions han desenvolupat un paper important en el sector de la construcció. En l'àmbit local, el Gremi de Contractistes està vinculat a la Federació d'Empreses de Badalona. Les empreses d'àmbit català s'agrupen - a Barcelona, principalment - en tres organitzacions: la Cambra de Contractistes, el Gremi de Constructors d'Obres i l'Agrupació de Constructors i Promotors d'Obres (aquest últim agrupa, sobretot, promotors) A Catalunya, les organitzacions de cada província formen la Confederació Catalana de la Construcció.

Gràcies a l'esperit associatiu de les empreses del sector s'han pogut portar a terme projectes que beneficien directament el sector, però, també la resta de la societat catalana. Em referiré, principalment, a tres: la participació en aspectes que afecten el sector amb la presència activa en Foment del Treball i a la Confederació Nacional de la Construcció, i, per tant, també, a la CEOE. El segon projecte fa referència a la constitució de la societat Gestora de Runes de la Construcció, a través de la qual s'ha ordenat tota la problemàtica de la generació de residus de construcció i de plantes de reciclatge; la reordenació de la Pedrera Vallensana és un dels exemples. El

tercer projecte i, segurament, el més important fou la constitució de l'Institut Gaudí de la Construcció - amb la col·laboració d'empresaris i sindicats - dedicat a la formació i reciclatge del personal de la construcció; en realitat, se n'han creat centres a tota Catalunya. I, un dels centres més importants, en el futur, serà el que, actualment, s'està construint a Badalona, gràcies a la cessió d'un gran solar que l'Ajuntament va fer a l'Institut.

En aquest entramat d'associacions empresarials també han estat presents els responsables de les empreses constructores badalonines. Des de 1913, han format part del Centre de Contractistes d'Obres de Badalona i, actualment, estan integrats en totes les organitzacions esmentades.

Bibliografia consultada

CARRERAS, Montserrat. "La indústria a Badalona del 1700 al 1936". A Carrer dels Arbres, núm. 4, 3a època, 1993, pàg. 71-88.

CARRERAS, Montserrat. "La indústria a Badalona del 1700 al 1936". A Carrer dels Arbres, núm. 4, 3a època, 1993, pàg. 71-88.

La formació del cinturó industrial de Barcelona. Barcelona: Proa i Institut Municipal d'Història, 1997.

HISTÒRIA DE BADALONA, Joan Villarroja (dir.), Museu de Badalona, 1999; especialment SABATER CHELIZ, Josep M. "La construcció de la ciutat", pàg. 154-187;

CARRERAS, Montserrat: "Activitat econòmica, segle XIX": pàg. 124-137; "Segle XX": pàg. 247-267.

Història, Política, Societat. Enciclopèdia Catalana, 1999.

MALUQUER DE MOTES I BERNET, Jordi. *Història Econòmica de Catalunya, segles XIX i XX*. Barcelona: Proa, 1998.

NADAL, Jordi i altres. *Història econòmica de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

PARELLADA, Martí (director): *Estructura econòmica de Catalunya*, Espasa Calpe, 1990. Cap. 8 TRILLA, Carmen, i BARÓ, Ezequiel: El sector de la vivienda, pàg. 163-189.

TAFUNELL I SAMBOLA, X. "La construcció: una gran indústria i un gran negoci". A *Història econòmica de la Catalunya Contemporània*. Vol. VI, 1989, pàg. 211-241.

VICENS I VIVES, Jaume: *Industrials i polítics (segle XIX)*, Biografies catalanes, 1958.